

GRÉTSY László

Nemzetközpontú nyelvművelés

Hogy miért ez a cím, azt olvasóim bizonyára hosszas fejtegetés nélkül is tudják: Lőrincze Lajos *emberközpontú nyelvművelés* kifejezésére, illetve ilyen című cikkére, sőt könyvére rímel, s amit a cím magyarázatául a következőkben röviden előadok, az szándékaim szerint a Lőrincze által kifejtetteknek természetes, szerves folytatása.

Kezdem azzal, hogy emlékeztetőül megemlítem: az *emberközpontú nyelvművelés* kifejezés jelentéstartalmát is magyarázni kellett akkoriban, jó két évtizeddel ezelőtt. Még a mindenki által tisztelt, kiváló nyelvész, Bárczi Géza is bírálta, többek között ezt írva róla a *Magyar Tudományban*:

„Hallottuk igen illetékes helyről, hogy a régi nyelvművelés »nyelvközpontú« volt, a mostani azonban »emberközpontú«, illetőleg az újabb fogalmazás szerint »kommunikációs központú«. E formula nagyon szépen hangzik, de megvallom, bárhogy forgatom is, nem tudok mögötte elfogadható értelmet találni. A nyelv mindig és mindenkor az embert szolgálja és szolgálta, ember nélkül, társadalom nélkül, melyben a gondolat kicserélésének, az érintkezésnek – a »kommunikáció«-nak – esz-keze, értelmét veszti...” (1971:609.)

Abban tökéletesen igaza volt Bárczi Gézának, hogy a nyelv mindig az embert szolgálta és szolgálja. De – amint ezt Lőrincze kifejtette – ebből aligha következik az, hogy mindenféle nyelvművelés eleve „emberközpontú” is. Jó példa erre az idegen szavak elleni küzdelem kétféle felfogása. A két világháború közti időszaknak ezzel, vagyis az idegen szavakkal kapcsolatos szakirodalmára például határozottan a nyelvközpontúság volt jellemző. Főleg a nyelvre irányult, elsősorban magát a nyelvet féltették az ez ügyben meg- és felszólalók. Szinte fel sem merült az az érv, hogy ezt vagy azt az idegen szót azért kell kerülni, magyarral

felváltani, mert a magyarul beszélők nagy része nem érti, félreérti vagy esetleg nem tudja jól kimondani. Az idegen szavak legfőbb vétké az volt, hogy idegenek. Persze, nem fölösleges ez a szempont sem, főleg olyan időszakokban, amikor – mint mostanság – az idegen szavaknak valóságos áradata fenyeget bennünket, de még ilyen kiélezett helyzetben is rokonszenvesebb az az emberközpontú nyelvművelés, amelyik nem minden idegen szót utasít el a nyelvvédelem, a nyelvtisztaság jegyében, hanem külön-külön mérlegre teszi mindegyik idegen elemet, s szükségességük, érthetőségük, hangzásuk stb. vizsgálata alapján egyenként értékeli őket. Persze, hogy kell a nyelvre is figyelni, de a használóra, az emberre is. A kettő nem ugyanaz. Az ilyen vagy olyan központúság nem kizárólagosságot jelent, hanem arányváltozást, súlyponteltolódást, kisebb vagy nagyobb szemléleti különbséget.

Nos, én a következőkben, noha az emberközpontúság elvével tökéletesen egyetértek, egy újabb fogalmat szeretnék bevezetni s egy kissé körüljárni: a *nemzetközponúság* fogalmát. Maga a *nemzetközponú* szó, bár még nincs szótárazva, korántsem új, sőt napjainkban némi divatja is van. „Én az *emberközpontú* világban hiszek, nem a *nemzetközponú* világban” – mondta egyik színművésznünk a televízió híradójában (1992. augusztus 24-én), midőn abból az alkalomból nyilatkozott, hogy a Nemzeti Színházhoz került. Szavaiból az érződött, hogy már szinte soknak, túlzónak találja a nemzetre hivatkozást, a nemzetnek minduntalan való emlegetését. Meg kell vallanom, ez a divat nekem sem rokonszenves – ezért is választottam a *nemzetközponú* szó használatának szemléltetésére épp egy olyan idézetet, amelynek gazdája szintén viszolyog egy kissé ettől a szótól –, ám engem akkor, amikor az emberközpontú nyelvművelés helyébe vagy legalábbis mellé a nemzetközponú nyelvművelést állítom, korántsem a kordivathoz igazodás vágya vezérel, hanem a magyar nyelv és a magyar nép mai helyzetének figyelembevétele.

Az imént magyar *népet* emlegettem; szándékosan, hogy tisztázhassak egy terminológiai kérdést. A *magyar népen* nem a magyarországi népet értem, hanem azt az ennél nagyobb emberi közösséget, amelyet a közös nyelv (a magyar), a (részben) közös eredet és a közös hagyományok fűznek össze. Tehát beleértem ebbe a kategóriába a határainkon kívül élő magyarságot is. Így határozzák meg a *nép* szó első jelentését értelmező szótáraink, s így használja a szót Deme László is, midőn egy vajdasági újságíró kérdésére válaszolva ezeket mondja: „Aki azt mondja rólam, hogy én tagadom a tizenötmilliós nemzetet, annak igaza van. Én a tizenötmilliós magyar népet ismerem. *Népet.*” (Deme 1991a:11.)

Most tegyük félre egy rövid időre a műszóhasználat kérdését, s vizsgáljuk meg röviden azt, hogy napjainkban helyes-e, jogos-e olyan nyelv-művelést hirdetni s végezni, amely nemcsak a magyarországi magyarságra irányul, hanem a határainkon kívül élőkre is figyel, pontosabban szólva – hiszen megint csak arányeltolódásról van szó – jobban figyel, mint eddig. Véleményem szerint igenis helyes és jogos. Sőt hozzáteszem, magyarországi nyelv-művelőnek kötelessége tágítani szemhatárát, s figyelmét kiterjeszteni a Magyarországon kívüli magyar nyelvi, nyelvhasználati fejleményekre. Persze nem irányító módon, nem úgy, hogy mi megmondjuk, mi a helyes, s ti ahhoz igazodtok, hanem az együttműködés növelése, egymás segítése formájában; úgy, hogy közösen tárgyaljuk meg a felvetődő nyelvhelyességi, sőt nyelvpolitikai kérdéseket; közös konferenciákat rendezünk; helyesírási, nyelvhelyességi, mesemondó és egyéb versenyeinken szívesen látjuk a határainkon kívül élő fiatalokat, részvételükhöz lehetőség szerint még támogatást is nyújtva, röviden szólva mindvégig a kölcsönösség jegyében, de a nyelvi, kulturális összetartozás tudatában.

Ezt a kölcsönösséget azért hangsúlyozom annyira, mert akadnak, akik úgy vélik, hogy a határainkon túli magyarság anyanyelvi problémáit csakis maguknak a határokon túl élő magyaroknak kell megoldaniuk, különben az a helyzet állna elő, hogy a magyarországi standard lesz a mérce, s a kinti magyarnak ahhoz kell igazodnia. Jól szemlélteti ezt a nézetet Tolcsvai Nagy Gábornak *A nyelvi közösség és a nyelvi egység, kisebbségben* című tanulmánya [főntebb, 15. skk.], amelyben a szerző így summázza mondanivalóját: „Összefoglalásul: a határon túli magyarság régiókénti nyelvi tudatát saját hagyományaik alapján és speciális körülményeik között kell megerősíteni. Ez nem jelenti a magyarországitól, az összmagyartól való elválást, csupán az egészséges önállóságot.” Ez az idézet – s még inkább az egész tanulmány – két dolgot sugall. Egyrészt azt, hogy óvakodni kell bármilyen nyelvi értékítéletnek a határokon túli magyarságra való ráerőszakolásától, az ahhoz való alkalmazkodás elvárásától. Ebben igaza van a szerzőnek. Másrészt azt sugallja, hogy ne is figyeljünk egymásra, se mi rájuk, se ők miránk, mert ez menthetetlenül a határon kívüli magyarság önállóságának feladásával jár. Ennek a mondanandónak a jegyében Tolcsvai Nagy mindjárt meg is bírál egy vajdasági és egy szlovákiai magyar nyelv-művelőt, amiért túlságosan is figyelnek a magyar köznyelvre, túlságosan is mércének tekintik. Nos, megvallom, én inkább Tolcsvai Nagynak bizonyára jó szándékú, de eltúlzott álláspontját érzem bírálandónak. Mert ugyan milyen jogon írhatja elő bárki is itt,

Magyarországon egy határainkon túl élő magyar nyelvésznek, hogy régiója nyelvi önállóságáról s egészében nyelvi állapotáról mi legyen a véleménye? Én nemigen kedvelem a vitakozást, inkább azt szoktam keresni, amiben egyetérthetünk, de ennek a nézetnek a veszélyeire legalább egy-két mondatban, úgy érzem, fel kellett hívnom a figyelmet.

Ezek után térjünk vissza ismét a terminológiai kérdésekhez, nevezetesen ahhoz, hogy ha a *nemzetközponitú* nyelvújválsen az olyanfajta nyelvújvápoló tevékenységet, azaz a nyelvújvávelésnek olyan irányú tágítását, szélesítését értem, hogy az eddiginél jobban, szerveesebben beletartozzék a határainkon kívüli magyarság nyelvének, nyelvhasználatának problematikája, akkor ezt miért nem *népközponitú* nyelvújvávelésnek nevezem. Azért nem, mert ez a megjelölés a *nép* szó számos egyéb jelentésének beszűródése miatt félreértésekre vezetne, vezethetne. Akadna, aki parasztságcentrikusságot, és lenne, aki az utca nyelvére irányulást olvasna, hallana ki belőle. Ezzel szemben a *nemzet* szó a rendszerváltás egy-két éve óta mindinkább s mind általánosabban a közös eredetű, közös nyelvű és közös gyökerekre visszanyúló kultúrájú, de államszervezetük és gazdaságuk tekintetében nem feltétlenül összetartozó közösségek megjelölésére használatos, olyannyira, hogy Bodor Páltól Tom Lantosig és Csoóri Sándortól Tökés Lászlóig napjainknak szinte minden jeles közéleti személyisége ilyen értelemben él vele. E helyütt talán elegendő lesz, ha csupán két történész véleményét idézem. Glatz Ferenc így ír: „A nemzetfogalom eddigi értelmezéséből fokozatosan száműzni kell a gazdasági (nemzetgazdasági) és az állami (nemzetállami) alapelveket. A nemzet elsősorban *kultúrnemzet*, nyelvi, hagyománybeli azonosságú emberek közössége.” (*Népszabadság*; 1992. augusztus 19. 18.) Salamon Konrád pedig: „E kialakuló új helyzetnek megfelelően kell újrafogalmazni nemzeti céljainkat és újraalkotni a magyar nemzettudatot, mégpedig az államnemzeteszmé idejétmúlttá válásának következtében a szellemi, lelki nemzeteszmé alapján.” (*Új Magyarország*, 1992. augusztus 28. 9.) Ezért én, számolva ezzel a változással, nem *tizenötmilliós népről* szólok, mint Deme László tette az idézett nyilatkozatrészben, hanem *tizenötmilliós nemzetről*. És természetesen nem azért, mert Antall József miniszterelnök egyik kijelentése nyomán divattá vált a tizenötmillió magyar emlegetése, hanem mert nyelvújvávelő számára, mint kifejtettem, nézeteim szerint itt nincs, nem lehetséges alternatíva. Ennek igazolására, íme, egy részlet egy munkássága legnagyobb részében nem is a magyar nyelvvel foglalkozó nyelvésznek, Fülei-Szántó Endrének még jóval a rendszerváltás előtt írott cikkéből: „A genus proximum, a vala-

mennyi fogalmi változatot egyesítő terminus a *nyelvművelés*. A »fenntartás, az ápolás, a megőrzés« ugyanúgy ebbe a főfogalomba tartozik, mint a »nyelvjavítás, nyelvgazdagítás és a nyelvterjesztés« valóságos társadalmi munkálatai. Tizenötmillió magyar nyelvi életében, beszédművelésében tehát valamennyi nyelvművelési változat él és érvényben van, csak éppen helye, országa, időpontja válogatja, hol, mikor, melyik a domináns.” (Fülei-Szántó 1987:131–132.)

Ehhez csak annyit teszek hozzá, Plautus nyomán: *sapienti sat*.

Magyar Nyelvőr, 1993, 1. 1–4.